CAG
Centrum Agrarische Geschiedenis

histories

Handleiding
‘Je eigen onderzoek naar de wagenmakerij’

Brecht Demasure (CAG), Griet Frère (CAG) en Hendrik Vandeginste (Histories)
2020

Inhoudstafel

Inhoudstafel 2

Inleiding 3

1 Goed begonnen is half gewonnen 4

1.1 Onderzoeksvragen Wagenmakerij 6

1.2 Welke wagenmaker(ij)? 6

2 Een waaier aan informatie 7

2.1 Literatuur 7

2.1.1 Verkennen 7

2.1.2 Literatuur over wagenmakerij 7

2.1.3 Specifieke literatuur 7

2.2 Herinneringen 8

2.2.1 Vragen naar info 8

2.2.2 Interview 8

2.2.3 Privé-archief 9

2.3 Beeldmateriaal 10

2.4 Kranten en periodieken 11

2.5 Archief 12

2.5.1 Statistische bronnen 13

2.5.2 De commodo et incommodo: milieuvergunning 13

2.5.3 Belastingen en bewijzen 14

2.5.4 Adresboeken 16

2.5.5 Bevolkingsregisters / Registers van de Burgerlijke Stand 16

2.6 Meer bronnen 17

2.6.1 Notariaatsarchief 17

2.6.2 Juridische bronnen 17

2.6.3 Andere 17

3 Gemeenschappelijk platform ‘wagenmakerij’ 18

4 Beknopte bibliografie 20

Inleiding

Wat een garagist betekent voor de hedendaagse burger, dat was de **wagenmaker** voor onze voorouders. Een wagenmaker maakte en herstelde houten karren, wagens en onderdelen zoals wielen of assen. Elk dorp in Vlaanderen had **één of meerdere wagenmakerijen** in de 19de eeuw (tot ca. 1940). Vooral het maken en onderhouden van boerenkarren bood veel werk aan wagenmakers op het platteland. Het ambacht van de wagenmaker stierf in de jaren 1950 een stille dood. Tegenwoordig verdwijnt ook de **collectieve herinnering** aan deze stiel.

Samen met Histories organiseert CAG een **vorming** waarin er handvatten aangereikt worden om de wagenmakers in jouw regio en hun (familie)geschiedenis bloot te leggen. Het is de bedoeling om mensen samen te brengen die deze interesse delen. Door vanuit verschillende standpunten te kijken, schrijven we een rijker verhaal en bieden we een antwoord op eventuele obstakels tijdens het onderzoek.

Deze **handleiding** biedt ondersteuning in het onderzoek naar de wagenmakerij in Vlaanderen.[1] We hebben hierbij rekening gehouden met het feit dat verschillende onderzoekspaden mogelijk zijn. Hopelijk kan dit document je op weg helpen in jouw onderzoek. Een eerste, belangrijke stap is het **vastleggen van jouw specifiek onderzoek**. Dit laat je best zo snel mogelijk aan CAG en Histories weten zodat wij ervoor zorgen dat er geen dubbel werk gebeurt. Bovendien kunnen wij dan de eerste tips en contacten aanreiken.

[1] Deze handleiding is gebaseerd op: B. Demasure en S. Luyten, *WOI op 't erf. Hoe ga ik aan de slag om mijn boerderij-geschiedenis te reconstrueren? Focus West-Vlaanderen*, Centrum Agrarische Geschiedenis, 2015; [C. Houben en F. Paulussen,] *Ondersteuning en stappenplan voor onderzoek naar koffiebranderijen*, Centrum Agrarische Geschiedenis, 2019; H. Vandeginste, *Bronnen. Je eigen onderzoek naar wagenmakerij* (vorming CAG i.s.m. Histories), 2020.

1 Goed begonnen is half gewonnen

Een mooi eindresultaat start bij een goede voorbereiding. **Wat wil je weten?** Dat is de eerste vraag die je moet beantwoorden alvorens op zoek te gaan naar informatie. Het onderwerp van je studie en de vragen waarop je een antwoord wenst te vinden, dien je zo duidelijk mogelijk af te bakenen alvorens aan de slag te gaan. Een hulpmiddel is de vragen opschrijven waar je een antwoord op wenst. Zo heb je meteen een goed overzicht.

Denk vervolgens ook na **waarvoor je de gevonden informatie wil gebruiken**. Zo vraagt het uitstippelen van een wandeling een hele andere aanpak dan het vertellen van een intrigerend verhaal over de wagenmakers in je familie of regio.

Tot slot is de **timing** belangrijk. Heb jij veel tijd om op onderzoek uit te gaan of net niet? Heb je een deadline voor ogen? Dit kan je onderzoek beperken. Vergeet niet dat geschiedkundig onderzoek tijdrovend is en de kans bestaat dat je niet op alle vragen een antwoord vindt.

Heb je jouw onderzoek afgebakend? Wacht nog even alvorens op onderzoek uit te gaan. Maak een **stappenplan**. Waar ga je eerst informatie zoeken en waar vervolgens? Op deze manier werk je gestructureerd, voorkom je dubbel werk en verloopt de zoektocht vlot.

Een stappenplan start altijd met de voor de hand liggende bronnen. Die zorgen vaak het snelst voor resultaat. Zo bekijk je eerst wat gepubliceerd is (bijvoorbeeld boeken) alvorens in een archief te duiken op zoek naar extra informatie. Goed nieuws, veel informatie is via het internet op te zoeken. Je eerste opzoekingen gebeuren dan ook gewoon thuis aan de computer, handig!

Hou wel in het achterhoofd dat je best **meerdere bronnen raadpleegt** om één vaststelling te maken. Mondelinge informatie wordt bijvoorbeeld bij voorkeur afgetoetst aan literatuur. Maar ook in een dagboek of in archiefdocumenten kunnen de feiten anders voorgesteld worden. Daarom is het aangeraden om verschillende informatievormen naast elkaar te leggen.

Tip! Noteer altijd waar je al hebt gezocht, ook al vond je niets. Het laat toe om later terug na te gaan welke formulering gebruikt werd. Ook de manier waarop je zoekt, is interessant om bij te houden. Bijvoorbeeld: in een krantenbank levert de zoekterm ‘wagenmaker’ geen resultaat voor jou op, maar als je later zoekt op de eigennaam van de wagenmaker heb je misschien wel succes. Noteer dus zeker in welke krant en voor welke periode je zocht.

Om jou op weg te helpen is hieronder een **algemeen stappenplan** uitgewerkt. Het is gemakkelijk toepasbaar voor meerdere onderzoeksvragen inzake wagenmakerij. Bovendien is het een richtlijn, je mag er dus zeker van afwijken. Op basis van het algemene stappenplan en jouw onderzoeksvraag kan je een eigen stappenplan opstellen.

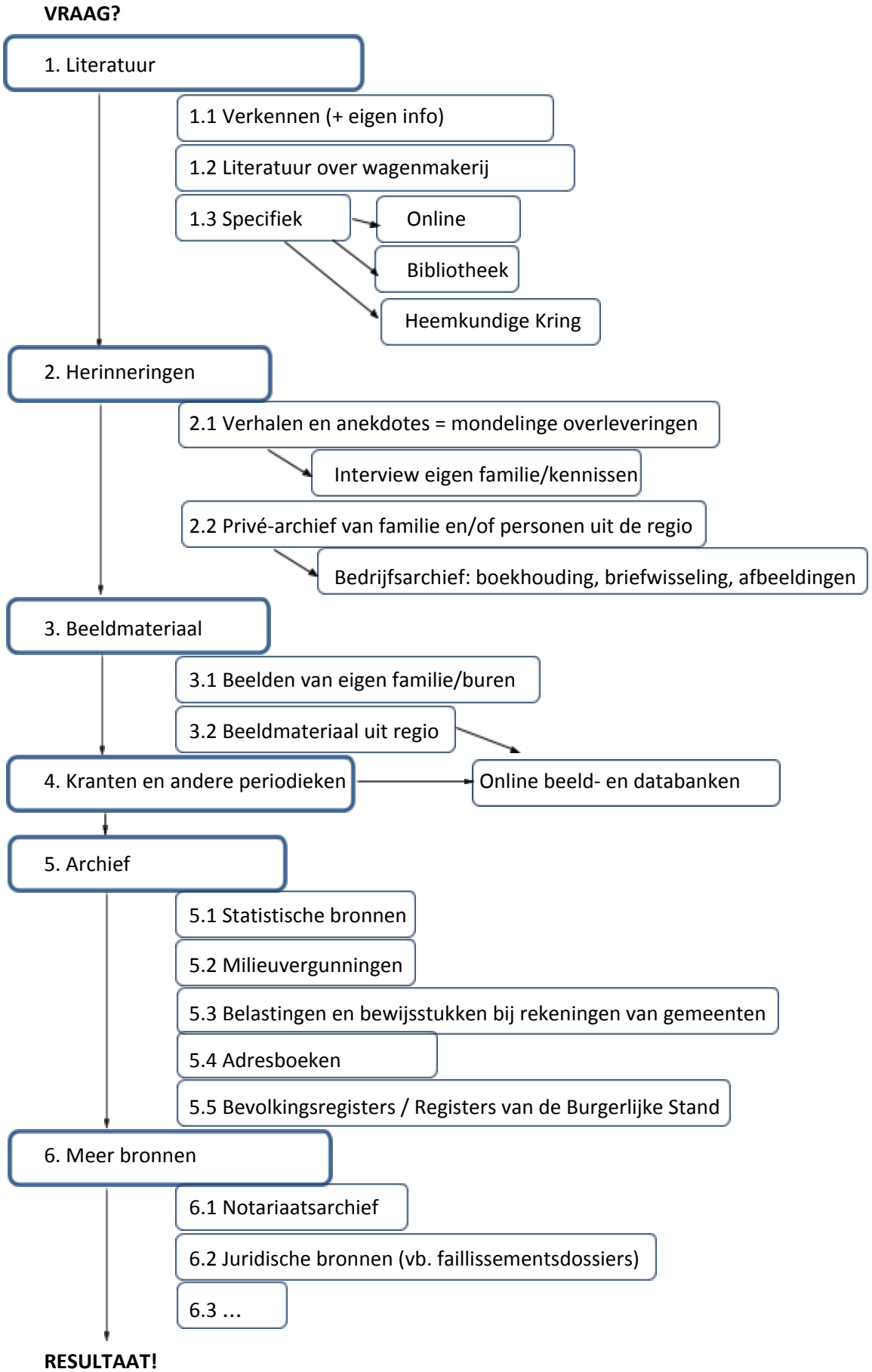
VRAAG?
1. Literatuur
1.1 Verkennen (+ eigen info)
1.2 Literatuur over wagenmakerij
1.3 Specifiek
Online
Bibliotheek
Heemkundige Kring
2. Herinneringen
2.1 Verhalen en anekdotes = mondelinge overleveringen
Interview eigen familie/kennissen
2.2 Privé-archief van familie en/of personen uit de regio
Bedrijfsarchief: boekhouding, briefwisseling, afbeeldingen
3. Beeldmateriaal
3.1 Beelden van eigen familie/buren
3.2 Beeldmateriaal uit regio
4. Kranten en andere periodieken
Online beeld- en databanken
5. Archief
5.1 Statistische bronnen
5.2 Milieuvergunningen
5.3 Belastingen en bewijsstukken bij rekeningen van gemeenten
5.4 Adresboeken
5.5 Bevolkingsregisters / Registers van de Burgerlijke Stand
6. Meer bronnen
6.1 Notariaatsarchief
6.2 Juridische bronnen (vb. faillissementsdossiers)
6.3 ...
RESULTAAT!

1.1 Onderzoeksvragen Wagenmakerij

CAG formuleerde enkele onderzoeksvragen over de wagenmakerij in Vlaanderen. Hoewel ze eerder algemeen van aard zijn, zijn ze ook zinvol voor lokaal onderzoek. Ga gerust even na of ze van toepassing zijn op de wagenmaker die jij bestudeert of de regio die je in kaart brengt.

Wat is een wagenmaker?

- Wat zijn de kernactiviteiten van een wagenmaker?
- Welke verschillende soorten wagenmakers kan je onderscheiden?
- Hoe verhoudt het ambacht van de wagenmaker zich tot andere ambachten?
- Wat zijn de belangrijkste werktuigen en gereedschappen van een wagenmaker?
- Wat zijn de belangrijkste producten van een wagenmaker?
- Hoe werd je wagenmaker?
- Waar was het atelier van een wagenmaker gevestigd?

Welke socio-economische rol vervulde een wagenmaker?

- Waaruit haalde een wagenmaker zijn inkomsten?
- Wat zijn de belangrijkste uitgaven van een wagenmaker?
- Wie zijn de belangrijkste afnemers van een wagenmaker?
- Op welk sociaal niveau stond een wagenmaker?
- Hoe was het ambacht van de wagenmaker vertegenwoordigd in de samenleving? Was er een beroepsvereniging?
- Hoe was de relatie van de wagenmaker met de verschillende landbouwers van het dorp?
- Welke impact had het werk op het privéleven van een wagenmaker? (rol gezin, vrouw)
- Hoe zag het dagelijks leven van een wagenmaker eruit?

Hoe evolueerde het ambacht van de wagenmaker?

- Hoe is het ambacht van de wagenmaker ontstaan in Vlaanderen?
- Wat zijn de oorzaken voor het verval van de wagenmakerij?
- Welke evoluties onderging het ambacht van de wagenmaker? Wat was de impact van de mechanisatie?
- In welke mate paste de wagenmaker zich aan de veranderende maatschappij aan? (reconversie)
- Hoe evolueerde het aantal wagenmakers?

1.2 Welke wagenmaker(ij)?

Uiteraard kan je ook andersom te werk gaan en je keuze baseren op enkele kenmerken, zoals:

- Is er (veel) bronnenmateriaal of informatie over de wagenmaker te vinden?
- Is het een wagenmakerij die een lange tijd bestond?
- Was het een gekende wagenmaker in de streek?
- Leeft de wagenmakerij tot op vandaag verder in een ander bedrijf?

2 Een waaier aan informatie

Zodra je weet welke (onderzoeks)vragen je hebt, is het tijd voor het grote werk. In dit hoofdstuk komen de diverse hulpmiddelen aan bod die je op weg zetten. De opbouw is eerder chronologisch opgevat. Dit betekent dat de kennisbronnen die je best als eerste raadpleegt vooraan staan. Hoe verder, hoe moeilijker en tijdrovender het onderzoek wordt. Je kiest uiteraard zelf welke stappen je wil ondernemen in functie van jouw onderzoek en afbakening. Je hoeft niet alle stappen te doorlopen om het onderzoek te doen slagen. Sommige aangehaalde hulpmiddelen, zijn trouwens niet altijd van toepassing op jouw onderzoek.

2.1 Literatuur

Over het thema van de wagenmakerij is al wat literatuur verschenen. Je vertrekt best bij een verkenning van het thema. Daarna stel je een bibliografie samen met de meest relevante boeken en artikels. Vergeet niet om het tijdschriften van de lokale heemkundige kring te raadplegen.

2.1.1 Verkennen

Via een eerste **verkennende zoektocht online** (Google, Wikipedia) maak je kennis met de belangrijkste begrippen in de wagenmakerij. Op het streamingskanaal YouTube zijn bovendien verschillende filmpjes te zien over het ambachtelijk maken van wielen.[2] Indien je de geschiedenis van de wagenmakerijen in een bepaalde gemeente bestudeert, is het aan te raden om de algemene geschiedenis van de gemeente beknopt er op na te slaan.

2.1.2 Literatuur over wagenmakerij

Op de Google Drive (zie verder) is een uitgebreide bibliografie te vinden met **literatuur over wagenmakerij**. Het heeft een geografische insteek. Bekijk deze lijst zeker op voorhand vooraleer met je eigen onderzoek te starten.

2.1.3 Specifieke literatuur

Op basis van de beschikbare literatuur kan je verder zoeken. De boeken en artikels verwijzen vaak verder naar andere interessante bijdragen en bronnen. Veel boeken kan je terugvinden via de **catalogus** van de (lokale) bibliotheken: *http://zoeken.bibliotheek.be/*.

Het is mogelijk dat de **lokale heemkundige kring** reeds publiceerde over de wagenmakerij(en) in hun gemeente. Misschien schreven ze wel een klein **boekje, brochure of een artikel in hun tijdschrift** over de lokale nijverheid. Het is ook mogelijk dat ze nog drukwerk bewaren van vroegere tentoonstellingen of andere publieksactiviteiten. Vaak bewaren ze documentatiemateriaal maar ook foto's en affiches. Neem zeker met hen eens contact op. Via de artikelendatabank van Histories vzw (*www.historiesvzw.be/artikelendatabank*) vind je de ontsluiting van meer dan 200 tijdschriften en jaarboeken van erfgoedvrijwilligers.

[2] Bijvoorbeeld: Engels Coach Shop, *Building a 1000 lb Wood Wheel For a Chandelier*, *www.youtube.com/watch?v=hd0-eiOPetc.*

2.2 Herinneringen

Herinneringen aan gebeurtenissen uit het verleden van mensen 'die het hebben meegemaakt' geven kleur aan onze geschiedenis. Het maakt het verleden persoonlijker en 'tastbaarder'. Deze herinneringen noemen we ook wel mondelinge geschiedenis. In principe zijn er twee soorten: iets aan iemand vragen en een diepte-interview.

2.2.1 Vragen naar info

Aan het begin van je zoektocht is het logisch dat je **start in je naaste omgeving**. Kunnen vrienden, familie of buren iets vertellen over de wagenmakerij in het dorp? Misschien kunnen ze je wel doorverwijzen naar een nazaat? In dit kader is het van belang om een **klein netwerk** uit te bouwen. Door steeds doorverwezen te worden, kom je misschien wel terecht bij degene die het antwoord op je vraag heeft.

2.2.2 Interview

Door mensen te **interviewen** kom je meer te weten over het leven in en rond een wagenmakerij. De laatste wagenmaker is er al een hele tijd niet meer. Rechtstreekse getuigen die het ambacht nog zagen uitvoeren, zijn er steeds minder. Kinderen of kleinkinderen van wagenmakers herinneren zich misschien nog het ambacht en de verhalen die vroeger verteld werden. Wellicht zijn zij heel blij om deze nog eens te vertellen.

Als je op zoek bent naar feitelijke informatie, is mondelinge geschiedenis echter niet de betrouwbaarste bron. De meest emotievolle of intense herinneringen komen vaak het eerst naar boven. Controleer de verhalen met andere schriftelijke bronnen of interviews. Het is interessant om later in het onderzoek nogmaals een interview af te leggen en dus terug te keren naar deze eerste stappen. Je weet immers meer en je kan de persoon bijgevolg beter en gerichter vragen stellen.

Enkele **tips** voor het interview:

- Bereid enkele vragen voor en schrijf deze neer.
- Laat de verteller (de geïnterviewde) voornamelijk zelf aan het woord. Probeer geen woorden in de mond te leggen en geef voldoende ruimte voor zijn/haar verhaal. Plan daarom voldoende tijd in voor een interview.
- Foto's brengen herinneringen naar boven. Neem er zelf mee of vraag om er klaar te leggen.
- Je kan het gesprek opnemen met een draagbaar opnametoestel (bijvoorbeeld de dictafoon-app op een smartphone) of je kan meteen notities nemen.
- Schijf zo snel mogelijk het interview uit, zodat alles nog 'vers' in je geheugen zit en je later op deze tekst kan terugvallen (i.p.v. het volledig interview te herbeluisteren).
- Mooie, aantrekkelijke of veelzeggende citaten uit het interview zijn dankbaar materiaal om je verhaal rijker en interessanter te maken.

Tip! Alle informatie voor een geslaagd interview vind je in de in handleiding '*Leren luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven*'.

2.2.3 Privé-archief

In zeldzame gevallen bewaart de familie nog **bedrijfsarchief** van de wagenmakerij. Onder dit bedrijfsarchief verstaan we onder meer:

- Rekeningboeken: in een rekeningboek worden de taken die een wagenmaker voor één klant uitvoert, beschreven samen met de kostprijs die hij daarvoor aanrekent. Eénmaal per jaar worden de rekening vereffend (meestal begin december).
- Facturen: ontvangen door de wagenmaker
- Briefwisseling

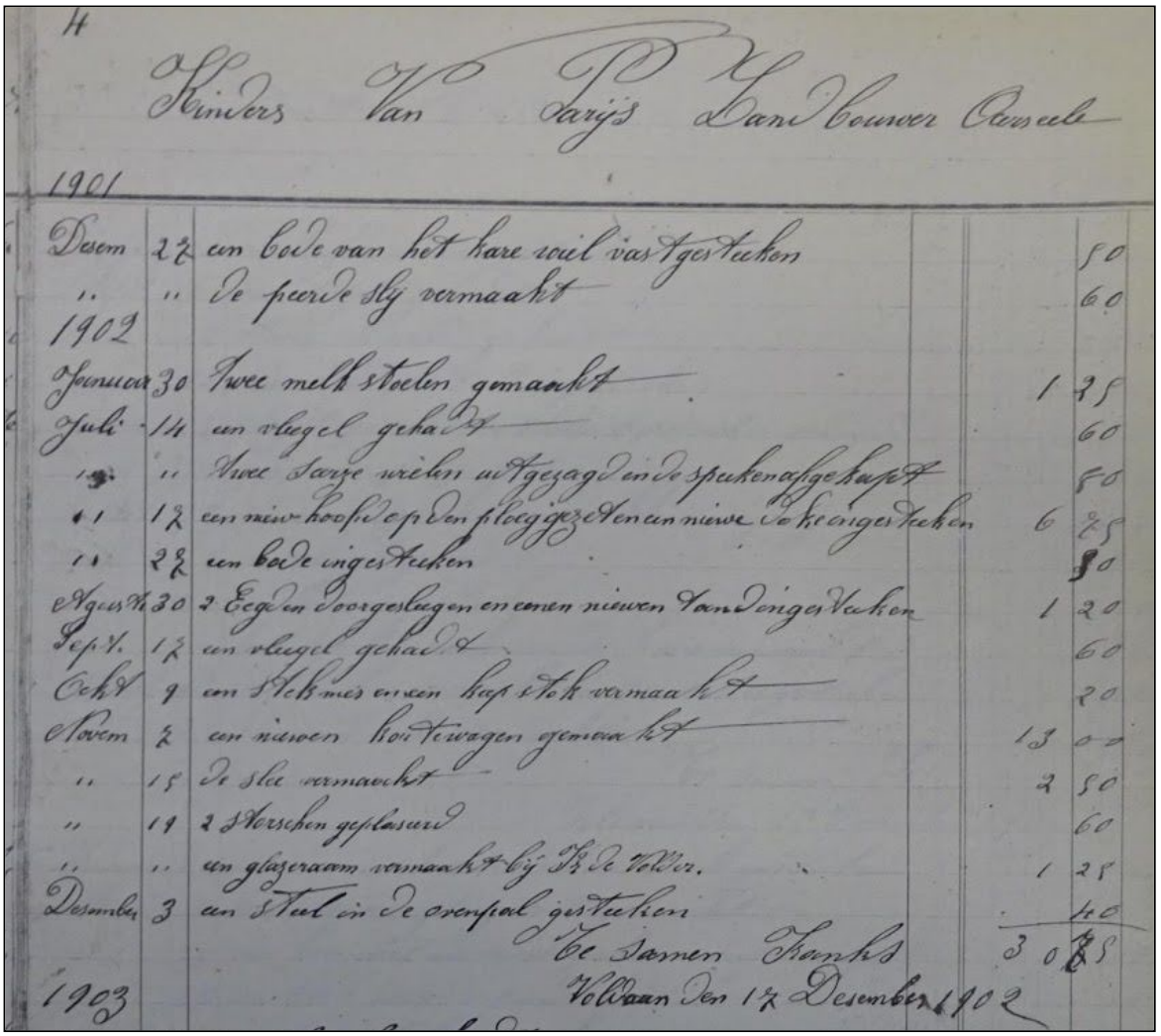

Kinders Van Parijs Aan Bouwer Aanrek

1901

Desem	22	een bode van het kare voil vast gesteken		50
"	"	de peerde sly vermaakt		60
1902				
Januari	30	twee melk stoelen gemaakt	1	25
Juli	14	een vlugel gehaakt		60
"	"	twee Larze wielen uitgezaagd en de spaken afgehaakt		50
"	12	een niew hoofd op den ploeg gezet en een niewe de keer ingesteken	6	25
"	22	een bode ingesteken		50
Augus	30	2 Eggen doorgeslagen en eenen niewen Tand ingesteken	1	20
Sept.	12	een vlugel gehaakt		60
Okt	9	een Stekmes en een kap stok vermaakt		20
Novem	2	een niewen koi Tewagen gemaakt	13	00
"	15	de slee vermaakt	2	50
"	19	2 Horschen geplaseerd		60
"	"	een glaseraam vermaakt bij P. de Voller.	1	25
Desemb	3	een Stut in de overpoal gesteken		40
		Te samen Francs	30	75
1903		Volbaan den 17 Desember 1902		

- Beeldmateriaal: foto's, prenten... van de wagenmaker(ij)

Uittreksel uit het rekeningboek van wagenmaker Oscar De Reuck uit Egem (Pittem), 1901.
© Archief Theuwissen (inv. nr. 86-45), Meertens Instituut Amsterdam

2.3 Beeldmateriaal

Wat een tekst alleen maar suggereert, laat een beeld écht zien. Via beelden brengen we het verleden terug tot leven en valt er een boeiend en zeer herkenbaar verhaal te vertellen. Het is een onschatbare bron aan informatie.

In archieven kan je **beeldmateriaal** omtrent wagenmakerijen terugvinden, zoals affiches, brief- en rekeninghoofden – die lange tijd prachtig versierd werden –, en ansichtkaarten die vaak straatbeelden weergeven en dus informatie over de bedrijfslocatie. Een archivaris heeft meestal goed zicht op welk materiaal er in de fotocollecties aanwezig is.

Naast archieven kan je ook foto's, prentkaarten, affiches, krantenknipsels en tekeningen terugvinden in **beeldbanken**, die via het internet raadpleegbaar zijn. Hiervoor hoef je dus niet naar buiten te gaan! Niet alle foto's die een organisatie heeft verzameld, zijn echter gedigitaliseerd. Vind je niets in de beeldbank? Stuur dan voor de zekerheid een mailtje naar de organisatie die de beeldbank beheert. Zo weet je meteen meer. Een uitgebreide lijst aan beeld- en erfgoedbanken vind je op: *https://cagnet.be/page/beeldbank* en *www.regionalebeeldbank.be/nuttige-links*.

Tips voor het zoeken in een beeldbank:

- De bestaande beeldbanken hebben elk een eigen manier van zoeken. Lees daarom op voorhand de **zoektips**. Die zijn vaak terug te vinden onder 'veelgestelde vragen' of 'faq'.
- Sommige beeldbanken werken met **thema's**. Hier zijn alle beelden gelinkt met bijvoorbeeld het thema ambachten samengebracht. Indien dit niet het geval is, kan je ook de tijdsperiode in de zoekbalk ingeven.
- Vaak heb je de keuze tussen een snelle en een **uitgebreide zoekwijze**. Bij de uitgebreide zoekmethode moet je vaak openklappen. Bij deze laatste kan je naast het jaartal of de periode meteen ook een zoekwoord intypen.
- De **zoekwoorden** die je gebruikt beïnvloeden sterk je verkregen resultaat. Dit komt omdat verschillende mensen over langere periode deze beelden invoeren. Hierdoor komen synoniemen voor eenzelfde onderwerp voor. Zoek dus niet alleen op 'wagenmaker' maar ook op 'radmaker'. Bovendien kan je ook beter zoeken op 'wagenma' dan op 'wagenmaker'. Bij de eerste zoekopdracht worden ook de resultaten van (bijvoorbeeld) 'wagenmaakster' meegegeven, bij de tweede niet.
- Hoe algemener je zoekopdracht, hoe meer resultaten je krijgt. Zoek niet meteen te eng, want dan mis je misschien een waardevol beeld. Start daarom je zoekactie met een algemene term en verfijn vervolgens indien nodig je zoekopdracht.

Ten slotte kan je ook op zoek gaan naar tweedehandssites en verzamelaars. Delcampe.net (*www.delcampe.net/nl/verzamelingen/*) is een website die fungeert als **marktplaats** waarop leden verzamelitems aan elkaar kunnen verkopen. Een grote groep van deze verzamelitems bestaat uit postkaarten.

Tip! Ten gevolge van **auteursrechten** kan het beeldmateriaal niet altijd zomaar gedownload of opgeslagen worden. Daarom kijk je bij de informatie over het beeld tot welke 'Collectie' het behoort. Door de collectiebeheerder rechtstreeks te contacteren, kan je misschien toegang tot het beeld krijgen.

Wagenmaker M. Jacobs op de Kruisbaan in Putte, 1910.

© Beeldbank Kempens Karakter

2.4 Kranten en periodieken

Historische **kranten, week- en maandbladen** zijn interessante informatiebronnen. Ze geven een inkijk in de samenleving van de bestudeerde periode. Inzake wagenmakerij komen onder meer volgende thema's aan bod: stopzetting van wagenmakerij en uitverkoop van werkgerief en houtsoorten, vacatures voor wagenmakersgasten, openbare houtverkoop... Steeds meer historische kranten zijn online raadpleegbaar. Je kan ze ook terugvinden via de eerder vermelde beeldbanken. De tips voor het opzoeken in beeldbanken gelden hier ook.

Neem zeker een kijkje op Abraham, de catalogus van de Belgische kranten (*www.krantencatalogus.be*). In het kader van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in België zijn ook veel kranten gedigitaliseerd en (soms) integraal online geplaatst. Ze bevatten meer dan alleen oorlogsinfo. Bekijk daarom zeker eens: *https://nieuwsvandegrooteoorlog.hetarchief.be/nl* en *https://warpress.cegesoma.be/nl/search/warpress*.

De site Historische Kranten (*www.historischekranten.be*) bijvoorbeeld is een databank van historische kranten specifiek voor de Westhoek.[3] Maar ook over andere regio's is er sporadisch informatie te vinden. Met betrekking tot 'wagenmakerij' zijn er 585 resultaten. Veelal zijn dat passages inzake burgerlijke stand: huwelijken, geboortes en overlijdens maar ook zoekertjes voor personeel en grondstoffen komen erin voor.

LEERGANGEN. — Het bestuur van de leergangen voor auto-geleiders deelt mede dat er eerlang in de school der Regentlaan, 11, nieuwe lessen zullen gegeven worden over metaalnijverheid, gegeven door ingenieur Demeine. Het onderricht zal bestaan in het beproeven der metalen, het bewerken der verschillende mekanische onderdeelen der auto, enz.

— In de gemeenteschool der Claessensstraat, te Laken, zullen lessen van snelschrift gegeven worden vanaf 3 Oktober, iederen Dinsdag der week.

— Eene school voor het aanleeren en het volmaken van de kennis der werklieden van den wagenmakers- en rijtuigmakerstiel zal geopend worden op 18 September, 129, Papenvest. De leergangen zullen gegeven worden van 8 tot 10 ure iederen avond.

Aankondiging voor leergangen wagenmakerij, 1916.
© Het Vlaamsche Nieuws, 18 september 1916.

[3] Andere regionale krantenbanken zijn onder meer: *www.kempensekranten.be* (Kempen), *https://krantencollectie.be* (Leuven) *https://aalst.courant.nu/* (Aalst), *https://erfgoedbrugge.be/collection-pagina/historische-kranten* (Brugge), *http://tenmandere.be/krantenstart.html* (Izegem), *https://beeldbank.kortrijk.be/kranten/index.php/search* (Kortrijk) en *http://god.biboostende.be/* (Oostende).

In Vlaanderen of zelfs België bestaat er – voor zover we weten – helaas geen vakblad specifiek voor wagenmakers.[4] In Nederland is dat wel het geval.[5] Het commerciële vaktijdschrift *Het geïllustreerde vakblad voor zadelmakers, rijtuigfabrikanten, rijtuigschilders, wagenmakers, wagensmeden en koffermakers* (1903) en *De Rijtuigbouw, geïllustreerd tijdschrift voor den carrossier en rijtuigmaker* (1912) geven onder andere tips aan beginnende wagenmakers, stellen een aantal richtlijnen voor en fungeren als verzamelpunt voor zoekertjes.

2.5 Archief

Het **archief** is complementair met bovenstaande stappen. Een archief is de bewaarplaats van belangrijke gegevens die in documentvorm zijn opgesteld. Overheden, maatschappelijke verenigingen en commerciële organisaties beschikken over een archief. In een archief is andere en soms correctere info te vinden dan in een krant.

Het onderzoek verloopt vlotter mits een goede voorbereiding. De archieffondsen (verzameling van gelijkaardig archief) worden ontsloten via een **inventaris**. Dat is een lijst met beschrijvingen opgesteld volgens een vaste procedure. Veel inventarissen worden ook in bibliotheken bewaard of zijn zelfs online beschikbaar gesteld.

In zeldzame gevallen hebben wagenmakerijen hun archief gedeponeerd bij een openbare archiefbewaarplaats. Je kan dit controleren aan de hand van archiefgidsen. Deze gidsen sommen op welk archief waar te vinden is.

Je kan op zoek gaan naar archiefstukken via het **gemeente- of stadsarchief**. Wanneer je geen sporen van een gemeente- of stadsarchief terugvindt, kan het zijn dat dit archief overgeheveld is naar een overkoepelend **provinciaal rijksarchief**, vaak gesitueerd in de hoofdstad van de provincie. Zo is het archief van de meeste Brabantse gemeenten terug te vinden in het Rijksarchief in Leuven. Ten slotte zou je ook een bezoek kunnen brengen aan het **Algemeen Rijksarchief**, gesitueerd in Brussel. Het Rijksarchief is volop bezig met het digitaliseren van haar inventarissen. Een aantal is dus ook online te doorzoeken via de zoekrobot *https://search.arch.be/nl*.

2.5.1 Statistische bronnen

Een interessante bron zijn de **industrie- en bevolkingstellingen**. Deze gebeurden in opdracht van lokale, provinciale en nationale overheden, dit om de staat te legitimeren, de overheid informatie te verschaffen, de samenleving te organiseren, het beleid te ondersteunen en de economie te saneren. Verschillende bestuursniveaus brengen vanaf de jaren 1840 de meest uiteenlopende informatie op het vlak van economie en maatschappij samen in doorlopende statistische reeksen. Dit betreft bijvoorbeeld cijfers van de actieve bevolking per sector, het aantal bedrijfsleiders, bedienden en arbeiders, het aantal actieve bedrijven per sector, energiebronnen, productie, enzovoort. In de bevolkingstellingen is ook een **beroepentelling** opgenomen. Meer informatie over de industrietellingen vind je in het artikel van Brecht Demasure, 'Statistieken in lokaal historisch onderzoek. De meubelnijverheid in Izegem', in: *Bladwijzer. Wegwijs met Heemkunde Vlaanderen*, 2014, nr. 10, p. 1-10.

---

[4] Tussen 1911 en 1923 (met een onderbreking tussen 1915 en 1922) verscheen in België wel: *Het hout en zijne bewerking: vakblad voor ambachtslieden die werkzaam zijn in de houtnijverheid, zoals: timmerlieden, schrijnwerkers, meubelmakers, wagenmakers, houtzagers, klompenmakers, enz.* Specifieke info over wagenmakers is eerder beperkt.

[5] Renaud W.F., *Wagens & karren. Diversiteit van voertuigen op het platteland en de collectie van het Nederlands Openluchtmuseum*, Zutphen, 2008, p. 61.

2.5.2 De commodo et incommodo: milieuvergunning

Een zeer interessante archiefbron zijn de dossiers **de commodo et incommodo**. Deze dossiers – opgesteld door de overheid – hebben betrekking op de vestiging en uitbating van "gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke inrichtingen". Zo moesten wagenmakerijen een aanvraag bij de gemeente indienen voor het plaatsen van bijvoorbeeld een elektro- of gasmotor. Deze aanvraag moest vergezeld worden van een grondplan en de goedkeuring van alle buren. De dossiers van deze aanvragen en bijhorende briefwisseling zijn vaak bewaard gebleven in het **gemeente-, provincie- of rijksarchief**. In het gemeente- en provinciearchief is het dossier vaak in dubbel bewaard. Soms bevat het dossier bij de gemeente stukken die niet in het dossier van de provincie zit. Soms werd dit archief overgedragen aan het Rijksarchief. Voor de Provincie West-Vlaanderen zijn de dossiers zelfs digitaal ontsloten: *www.probat.west-vlaanderen.be*. De zoekterm 'wagenmakerij' levert meer dan 200 resultaten op.

De dossiers – die de voorloper van de huidige milieuvergunningen zijn – kunnen interessante informatie verschaffen. Ten eerste kan je er vaak de exacte **start** van de mechanisering van het bedrijf uit afleiden: namelijk wanneer de eerste brief naar de gemeente gestuurd werd met de aanvraag voor het installeren van de motor en de uiteindelijke goedkeuring van de plaatsing. Verder zijn de bijhorende grondplannen meestal zeer gedetailleerd en leren ze hoe de werkplaats ingericht is. Samen met een opsomming van al het aanwezige materiaal, geeft dit een duidelijk beeld van de **vroegere toestand** van de wagenmakerij. Wanneer het dossier meerdere aanvragen omvat, duidt dit bovendien op een verdere **uitbreiding** van het bedrijf. Zo kan je dus aan de hand van de de commodo ook de **evolutie** van het bedrijf afleiden. Ten slotte bevatten de dossiers eventuele bezwaren of klachtenbrieven van buren.

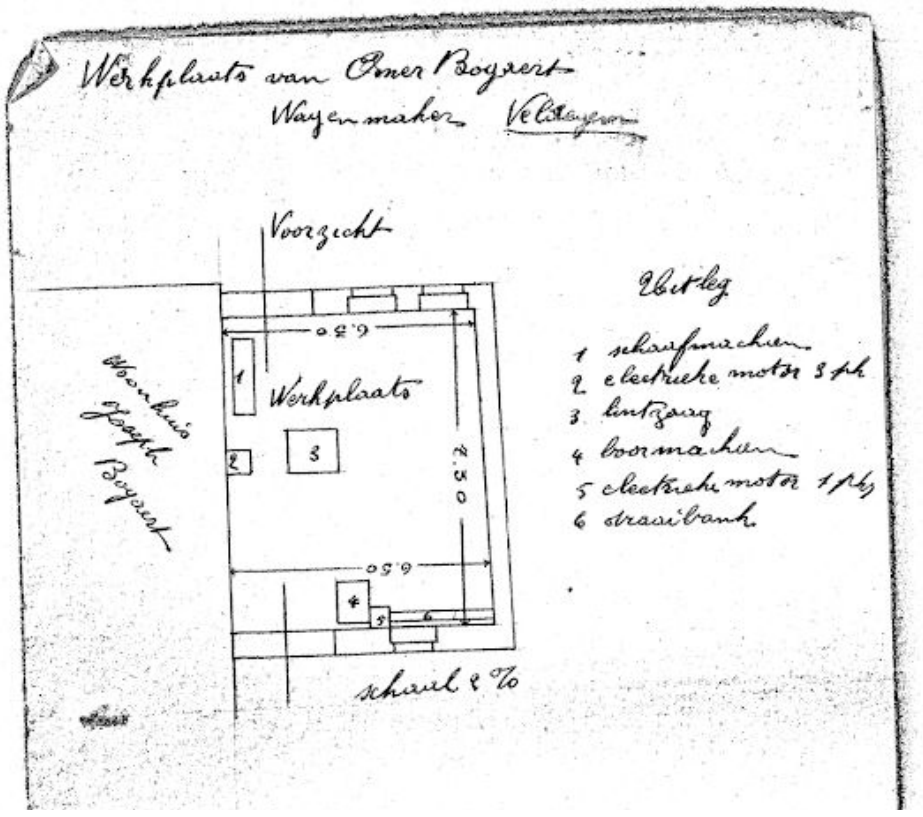

Indeling van de werkplaats van wagenmaker Omer Bogaert uit Veldegem (ca. 1940).
© dossier A3A5A7 GB 2000 Pb 29e, Provincie West-Vlaanderen

2.5.3 Belastingen en bewijzen

Belastingen zijn een interessante bron om wagenmakers op het spoor te maken. Belastingen worden door de overheid geheven om in openbare uitgaven te voorzien. In de 19de eeuw bestonden er verschillende soorten: grondbelasting, personele belasting en patentbelasting.

2.5.3.1 Kadaster

Een geschikte bron om de focus te leggen op de **bedrijfsgebouwen en –terreinen** van de wagenmakerij is het kadaster. Het kadaster bevat een overzicht van alle onroerende goederen en hun eigenaars met het oog op het belasten ervan. De kadastrale legger vormt samen met het perceelsplan en de mutatiedossiers van de gemeente een rijke bron aan informatie.

Ook in de 19de eeuw was er interesse om deze gegevens bij een breder publiek kenbaar te maken. Private drukkerijen gaven een kaart en bijhorende leggers uit. De historische 19de-eeuwse kadasterkaarten en kadastrale leggers van Philippe **Vandermaelen** en Philippe Chrétien **Popp** zijn elektronisch te raadplegen via de archieven van de Koninklijke Bibliotheek van België. Zie: *https://opac.kbr.be* en *www.geopunt.be*. De kadastrale leggers zijn ontsloten via: *https://poppkad.ugent.be/poppkad_start.php*. De Popp-kaart bevat gegevens van de provincies West- en Oost-Vlaanderen, Vlaams- en Waals-Brabant, Henegouwen, Luik en delen van Antwerpen. Aangezien deze kaarten soms vele jaren later werden uitgegeven, werden de aanpassingen na de eerste vaststelling door de administratie ook genoteerd. Wil je voor een gemeente weten van wanneer de uitgave dateert, zie: S. Vrielinck, *Grootse plannen, de kadastrale Atlas van België van P. C. Popp: genese en datering (1840-1880)*, Amsterdam, 2018. Heemkunde West-Vlaanderen werkt momenteel via het vrijwilligersproject 'West-Vlaanderen verpoppt' aan een databank om alle bezitsgegevens uit de Popp-kaart gemakkelijk raadpleegbaar te maken.[6] Voor latere aanpassingen kan je best het kadasterarchief raadplegen (onder meer bewaard in het Rijksarchief).

2.5.3.2 Patentbelasting

Patentbelasting betrof de belasting van een zelfstandige commerciële of industriële activiteit. Nagenoeg alle wagenmakers waren zelfstandigen. Ze moeten dus zeker in deze belasting voorkomen. Alle beroepen waren onderverdeeld in 15 groepen en twee tarieven (in totaal 31 klassen). In 1849 worden de ambachtslieden zonder hulp van buiten het huishouden vrijgesteld. Veel wagenmakers verdwijnen hierdoor echter niet uit de patentregisters. De patentbelasting was in voege tot kort na de Eerste Wereldoorlog. Ze worden meestal bewaard in het gemeentearchief (maar kunnen ook overgedragen zijn aan het Rijksarchief). Deze bron is zeker interessant voor personen met meerdere beroepen (bijvoorbeeld wagenmaker en herbergier).

2.5.3.3 Bewijsstukken bij rekeningen van het gemeentebestuur

Een minder bekende, maar toch interessante bron, zijn de **bewijsstukken bij de rekeningen** van het gemeentebestuur of de burelen van Weldadigheid (voorloper OCMW). Soms voerden wagenmakers opdrachten uit in dienst van de gemeente (bijvoorbeeld het herstellen van door het paard getrokken dienstvoertuigen) of werden er bij hen bestellingen geplaatst. Gemeentebesturen moeten de bewijsstukken tot 1950 bijhouden. Sindsdien moeten ze één jaar op zes bijhouden. De rekeningen van de gemeente kunnen dus **facturen van wagenmakers** bevatten. In uitzonderlijke gevallen kan je trouwens zien dat iemand (een wees bijvoorbeeld) wordt geplaatst om een ambacht aan te leren.

[6] Zie hiervoor: *https://hendrikvandeginste.wixsite.com/mijnsite*.

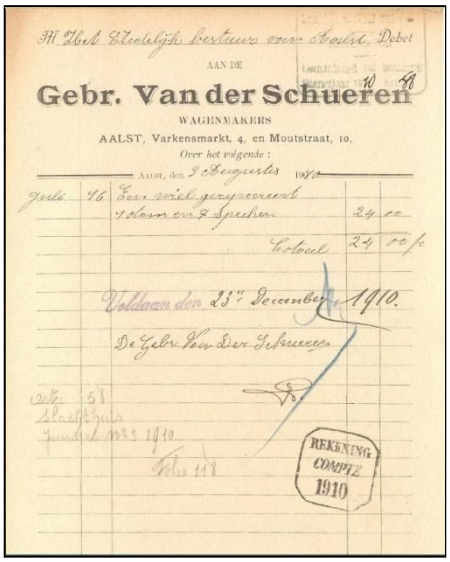
Gebr. Van der Schueren
WAGENMAKERS
AALST, Varkensmarkt, 4, en Moutstraat, 10.
REKENING COMPTE 1910

Factuur van wagenmakerij Gebr. Van der Schueren aan het stadsbestuur van Aalst, 1910.
© Stadsarchief Aalst, Made in Denderland

2.5.4 Adresboeken

Adresboeken, zoals **Annuaires** en **Almanakken**, zijn een leuke bron om wagenmakers op te sporen. De Almanakken van de handel en de industrie, de voorvaders van de telefoonboeken of de Gouden Gids, bestaan uit alfabetische lijsten van de inwoners met hun adres (en soms hun handelsnaam, later eveneens hun telefoonnummer), van lijsten van de inwoners per beroep, van lijsten van de inwoners per straat, van lijsten van de diensten en de officiers van de Staat. Er zijn heel veel soorten, niet allen met informatie over economische activiteiten. Ze zijn ook niet altijd even volledig. Het duurde soms een aantal jaar vooraleer een nieuw bedrijf vermeld werd of een gesloten bedrijf geschrapt werd. En vooral, men moest soms ook betalen om in de gids te worden opgenomen. Bekende van dergelijke adresboeken zijn de *Almanach du commerce et de l'industrie de Belgique* (1851) en de *Annuaire (officiel) du commerce et de l'industrie de Belgique* (1888). Ook steden gaven dergelijke adresboeken uit. Zo heeft het Stadsarchief van Brussel alle (beschikbare) Brusselse almanakken (1820-1969) online raadpleegbaar gemaakt.[7] Enkele 19de-eeuwse exemplaren (waaronder 1833, 1854, 1866 en 1888) omvatten zelfs het **ganse grondgebied**. Op die manier zijn alle wagenmakers – rekening houdend met een gezonde dosis bronnenkritiek – in een bepaalde gemeente op een bepaald moment te traceren. Interessant voor wie een regionale studie over wagenmakers beoogt.

(J.B) Verluenen (J) Vogelaers
(A) Wierts (F)
Charpentiers : Caels (F) Van Bever (T)
Charrons : Lembrechts (F) Pues (G) et (D) Vanderbemden (J) Vanderelst (Th.)
Chemin de fer : Dedrie (S) Torfs (...) *ch. de st. et perc. des postes.*
Contribut.: Bosquet (Ch.) *rec.*

[7] Zie: *https://archief.brussel.be/almanakken*.

Wagenmakers in Herent volgens Almanach Général du Commerce et de l'industrie, 1888, p. 1837.
© Stadsarchief Brussel

2.5.5 Bevolkingsregisters / Registers van de Burgerlijke Stand

Zoals eerder aangehaald, bepaal je zelf welke geschiedenis je wilt schrijven. Als je de focus wil leggen op de ondernemer en de **familiegeschiedenis**, bestaan hier enkele handige bronnen voor. Zo vind je in de reeds aangehaalde bevolkingstellingen, en vanaf 1846 in de bevolkingsregisters, bijvoorbeeld wie er allemaal op één adres leefde. Dit geeft je informatie over de gezinssamenstelling, het komen en gaan op het thuisfront en erfenisstructuren.

Je kan ook een kijkje gaan nemen in de **akten van de Burgerlijke Stand**. Vanaf 1796 worden geboorten, huwelijken en overlijdens bijgehouden. Hiervoor kan je best terecht bij het stads- of gemeentearchief.

2.6 Meer bronnen

Wie gebeten is door het onderzoek naar de wagenmakers kan altijd **een stapje verder** gaan. Er is altijd diepgaand onderzoek mogelijk voor wie tijd en interesse heeft. De hieronder aangehaalde bronnen zijn louter een suggestie.

2.6.1 Notariaatsarchief

Sporen van wagenmakers zijn ook te vinden in de archieven van **notarissen**. Zij garanderen de authenticiteit van allerhande akten: hypotheekakte (onroerend goed), verkoop, lening, oprichtingsakte, verkoop van roerende goederen (vb. houtverkoop), testament… Notarissen moeten volgens de wet op het notarisambt hun minuten ('kopies') na 75 jaar overdragen aan het Rijksarchief, wat een bijzonder rijke collectie oplevert. Het doorploegen van het archief van een notaris is een serieuze klus, maar kan een bijzonder inzicht geven in de eigendomsstructuren van wagenmakers. Via het archief van de registratie kan je misschien sneller vinden wat je zoekt, maar dan beknopter. Het is aan te raden om de zoektocht te combineren.

2.6.2 Juridische bronnen

Wagenmakers en/of hun activiteiten kunnen in verschillende **juridische bronnen** voorkomen. Deze worden meestal in het Rijksarchief bewaard. Een kort overzicht:

- Rechtbank van koophandel: geschillen tussen handelaars en kooplieden; deponering van merk, faillissementen, gerechtelijke akkoorden…
- Koophandelsregister (nu Kruispuntbank van Ondernemingen), vanaf 1924 verplichte inschrijving
- Arbeidsrechtbank: overeenkomst tussen werkgever en werknemer, arbeidsongevallen…
- Andere rechtbanken: vredegerechten, rechtbank van eerste aanleg, Hof van Beroep, Hof van Assisen

2.6.3 Andere

Natuurlijk zijn er ook nog andere bronnen die inzicht verschaffen in het doen en laten van de wagenmaker. Zo denken we onder meer aan:

- Kieslijsten
- Militieregisters
- Briefwisseling van gemeentebesturen
- Technische handboeken[8]

[8] Januarius J., '*Word smid! Technische handboeken als bron voor historisch onderzoek naar het smeedambacht (1800-2000)*', in: *Histories Magazine*, 2019, nr. 2, p.14-23.

3 Gemeenschappelijk platform ‘wagenmakerij’

Via het project ‘Je eigen onderzoek naar de wagenmakerij’ willen we iedereen de mogelijkheid geven om **zelf op zoek** te gaan naar informatie over wagenmakers. Tegelijk willen we erop wijzen dat het **delen van gegevens** in het voordeel kan zijn van iedereen. Door je eigen onderzoeksresultaten te plaatsen in een ruimer kader, kan je deze beter begrijpen. Wanneer verschillende onderzoeken naast elkaar gelegd worden, komen misschien structuren, patronen en onverwachte denkpistes naar boven. Tegelijk zijn we overtuigd dat uit de samenwerking van verschillende onderzoekers ook mooie tijdwinst te halen is. Vandaar een warme oproep om je gegevens kenbaar te maken.

We laten iedereen vrij om meer of minder gebruik te maken van de ***Google Drive*** die we ter beschikking stellen. Er zijn momenteel twee onderdelen waarvoor we graag toegang verlenen. Aan de ene kant is er een map ‘Algemeen’. Aan de andere kant is er per provincie een map. In die laatste komen resultaten die voor een bepaalde gemeente of provincie van belang zijn. Op die manier vermijden we dat je alles moet bekijken vooraleer te vinden wat je zelf boeit.

De map ‘algemeen’ bevat enkele documenten waar we graag iets meer over vertellen:

- In ‘Overzicht_onderzoekwagenmakerij_extern’ vind je een lijst van personen die zich kenbaar willen maken. Je kan daar je interesse meegeven. Op die manier willen we mensen die **raakpunten** hebben in hun onderzoek toelaten om elkaar te contacteren.
- We hopen de Vlaamse wagenmakers ook een naam/gezicht te geven. Daarvoor dient het mapje ‘**Inventaris Wagenmakers Vlaanderen**’. Daar vind je het datadocument ‘Inventaris_wagenmakers_Vlaanderen’. Daarin willen we enkele basisgegevens van wagenmakers opnemen. Heb je meer gegevens, dan kan je deze kwijt op de detailfiche. In het document waarvan net sprake noteer je welke nummer je detailfiche heeft zodat de gegevens daar en in de detailfiche kunnen gekoppeld worden. De detailfiche maak je op basis van ‘Sjabloon_Fiche_Wagenmaker’. Opslaan doe je in het mapje ‘Detailfiches’ nadat je de naam van het document ook opmaakt met als bestandsnaamsstructuur: ‘volgnummer_wagenmaker_naam_voornaam’.
- ‘Wagenmakerij_onderzoekspistes_extern’ bevat enkele onderzoekspistes die kunnen dienen als inspiratie.
- ‘BibliografieWagenmakerij’ bevat een literatuurlijst van mogelijke publicaties die voor jou interessant kunnen zijn.
- Je vindt op de Google Drive ook mappen met voorbeeldbronnen en hoe je aan de slag kan bij mondelinge geschiedenis of digitaliseren.
- In het Brussels stadsarchief bevinden zich **almanakken** die ze online plaatsten. Voor de gemeenten buiten Brussel kan je soms ook gegevens daar vinden. De jaren waarvan deze online staan, vind je in ‘lijst_provincies_bij_Brusselse_almanak’. In ‘Brusselse_almanak’ kan je voor bepaalde jaren terugvinden welke gemeenten al door iemand werden genoteerd. Via tabblad ‘opmerkingen’ vind je enkele richtlijnen of opmerkingen die iemand maakte. Vul de lijst gerust aan!
- En nog wat meer. Aarzel niet om ze te ontdekken!

In de map van een **provincie** kan je van alles vinden. Naargelang de provincie zit daar meer of minder in. Het kan zeker geen kwaad om eens een kijkje te nemen bij de andere provincies. Daar kan je soms inspiratie vinden. Maar je vindt er ook informatie die per provincie anders is. Zo is de presentatie van de vormingssessie uit september/oktober 2020 daar ook te vinden.

Heb je veel informatie en twijfel je over de manier waarop je deze aanlevert, aarzel dan niet om ons te contacteren. We denken graag mee na hoe we de informatie zo gebruiksvriendelijk (voor nu en langere termijn) ter beschikking stellen. We hopen dat jullie dit instrument gebruiken om veel te vinden, en tegelijk te delen. Pas als **velen delen**, zal er ook **veel te vinden** zijn.

Linken:
Algemeen
Antwerpen
Limburg
Oost-Vlaanderen
Vlaams-Brabant & Brussel
West-Vlaanderen

Veel plezier!

4 Beknopte bibliografie

Devliegher L., *Landelijk en ambachtelijk leven. Provinciaal Museum Bulskampveld Beernem*, 3de druk, Brugge, 1998.

Renaud W.F., *Wagens & karren. Diversiteit van voertuigen op het platteland en de collectie van het Nederlands Openluchtmuseum*, Zutphen, 2008.

Schepens L., 'Over wagens, karren en wagenmakers', in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 13 (1962), p. 230-241.

Theuwissen J., *Het landbouwvoertuig in de etnografie van de Kempen*, Antwerpen-Utrecht, 1969.